

Kaynak gösterme / How to cite this article:

Yağar, F. (2023). Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünün belirlenmesi: veri doygunluğu. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 138-152. doi: 10.38122/ased.1030365

Makale Geçmişi / Article History

Alındı (Received): 30/11/2021

Kabul edildi (Accepted): 28/11/2023

Nitel Araştırmalarda Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi: Veri Doygunluğu

¹Fedayi Yağar*

Özet: Nitel araştırmalarda (derinlemesine ve odak grup görüşmelerinde), araştırmacının aynı yorumları tekrar tekrar duymaya başlaması, veri doygunluğuna ulaşıldığı anlamına gelmektedir. Doygunluk yaklaşımı, nitel araştırmada veri toplama ve / veya analizinin durdurulması için bir kriter olarak kullanılmaktadır. Bu yaklaşımda, katılımcıların bakış açıları tam anlaşılana kadar görüşmeler araştırmacılar tarafından devam ettirilmektedir. Diğer yandan, kaç katılımcı ya da kaç odak grupta doygunluk sağlandığına dair farklı araştırmalar bulunmaktadır. Bu çalışmada, nitel araştırmalardaki örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde kullanılan doygunluk kavramının incelenmesi ve Türkiye’de sağlık çalışanları ile ilgili doktora düzeyinde yapılan lisansüstü tezlerin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Çalışmaya dahil edilecek araştırmaların belirlenmesinde "Ulusal Tez Merkezi" veri tabanı kullanılmıştır. Araştırmaların belirlenmesinde bazı kısıtlılıklar dikkate alınmış, derinlemesine ve odak grup görüşme tekniklerinin kullanıldığı sağlık alanında yapılmış 45 doktora tezi çalışmanın kapsamını oluşturmuştur. Bu araştırmaların incelenmesinde doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Araştırmaların %51,1’inde doygunluk yaklaşımının kullanıldığı gözlemlenmiştir. Araştırmaların sadece %17,8’inde referans gösterilerek doygunluk yaklaşımının detaylı bir şekilde açıklandığı belirlenmiştir. Aynı şekilde, derinlemesine görüşmelerin (%84,4) odak grup görüşmelerine (%15,6) göre daha fazla kullanıldığı ve derinlemesine görüşmelerde daha hızlı bir şekilde doygunluğa ulaşıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, odak grup görüşmelerinin kullanıldığı araştırmalarda dört ya da beş odak grup oluşturulduğu ve gruplardaki kişi sayısının da beş ile on arasında değiştiği görülmüştür. Elde ettiğimiz bulgular ve yapılan araştırmalar, doygunluk noktasının nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir. Buradaki tartışılan temel husus, doygunluk noktasının araştırmalarda kullanılıp kullanılmaması değil, doğru ve şeffaf bir şekilde kullanılması gerektiği üzerine olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Nitel araştırma, Örneklem büyüklüğü, Doygunluk, Derinlemesine görüşme, Odak grup görüşmesi

Determining Sample Size in Qualitative Research: Data Saturation

Abstract: In qualitative research (in-depth and focus group interviews), the fact that the researcher begins to hear the same comments over and over means that data saturation has been reached. It is used as a criterion for stopping data collection and/or analysis in qualitative research. Interviews should be continued by researchers until they fully understand the perspectives of the participants. There are different studies on how many participants or how many focus groups are saturated. This study aimed to evaluate the qualitative examination of the concept of saturation used in determining the sample size in research and postgraduate studies at the PhD level health workers about the thesis in Turkey. The "National Thesis Center" database was used to determine the studies to be included in the study. Some limitations were taken into account in the determination of the studies, and 45 doctoral dissertations made in the field of health, in which in-depth and focus group interview techniques were used, constituted the scope of the study. Document analysis technique was used in the examination of these studies. It was observed that saturation approach was used in 51.1% of these studies. It has been determined that only the 17.8% of the researches are explained in detail in the saturation approach. Similarly, it was found that in-depth interviews (84.4%) were used more than focus group interviews (15.6%), and saturation was achieved more rapidly in in-depth interviews. In addition, studies using focus group interviews showed that four or five focus groups were formed and the number of people in the groups varied between five and ten. Our findings and researches show that saturation point is widely used in qualitative

*Dr. Öğr. Üyesi., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, fedayiyagar@hotmail.com, 0000-0002-3436-6583

research. The main issue discussed here is not whether the saturation point should be used in researches or not, but it should be used correctly.

Keywords: Qualitative research, Sample size, Saturation, In-depth interview, Focus group interview

Summary

Purpose of the study: This study focused on the saturation approach, which is widely used in determining sample size in qualitative research. In addition, qualitative postgraduate theses written between certain dates were examined and the use of the saturation approach was evaluated.

Introduction: Qualitative research is concerned with the systematic collection, sorting, description and interpretation of textual data generated from conversations, observations or documents (Kitto et al., 2008). Qualitative research generally involves collecting three types of data. These; in-depth-open-ended interviews; direct observations and written documents. Interviews provide direct quotes about people's experiences, opinions, feelings, and knowledge. Data obtained from observations consist of detailed descriptions of people's activities, behaviors, actions, and all of the interpersonal interactions and organizational processes that are part of the observable human experience. Document analysis involves examining excerpts or entire passages from organizational, clinical, or program records. In summary, qualitative research analyzes data obtained from direct fieldwork observations, in-depth-open-ended interviews, and written documents (Patton, 2005).

One of the critical stages in qualitative research is how the sample size is decided. One of the commonly used approaches at this point is saturation. The concept of saturation was first included in the first studies on grounded theory. In this context, theoretical saturation is the criterion for deciding when to stop sampling different groups belonging to a category. It means that the researcher found no additional data with which to improve category specifications. When similar examples are seen repeatedly, the researcher empirically makes sure that the categories are saturated (Glaser and Strauss, 2017).

Saturation is a construct commonly used in qualitative research to indicate that, based on the data collected or analyzed so far, it is unnecessary to collect and/or analyze further data. In short, it is used in qualitative research as a criterion for stopping data collection and/or analysis. Research should be continued by researchers until the participants' perspectives are fully understood (Saunders et al., 2018).

In qualitative research, the adequacy of sample size is measured by data depth rather than frequencies. Therefore, samples should consist of participants who best represent the research topic (Reilly and Parker, 2013). The sample should not be so small that it becomes difficult to achieve data saturation, theoretical saturation, or information redundancy (Onwuegbuzie and Leech, 2007).

Method: This study is descriptive and designed in survey model. It was aimed to examine the theses made at the doctoral level in the field of health in Turkey by using qualitative research methods. Document review technique was used in data collection. The Council of Higher Education "National Thesis Center" was used as the database in the study. In order to find more studies, the "abstract" sections of the theses were scanned by taking into account. The words "in-depth" and "focus group" were used as keywords. As a result of the scanning, 1871 doctoral theses written on different subjects were reached (in-depth = 1404; focus group = 467). These studies were examined by taking into account some criteria. These criteria; the theses must be made on healthcare workers, they must be in the form of research, and the thesis must be accessible. After the review, it was decided that 45 studies were appropriate and should be evaluated. On the other hand, considering only studies registered in the national thesis center and taking into account accessible theses constituted the limitations of the study.

Results: In terms of universities, it was observed that research was conducted at the doctoral level in 14 different institutions. It was determined that approximately half of the research was conducted in nursing-related departments (46.4%). It was observed that this situation was followed by research conducted in the departments of health institution management (13.3%) and medical history and ethics (11.1%), respectively. On the other hand, when looked at in terms of years, it was determined that the most research was conducted in 2016 (20.0%).

It was observed that the participants in most of the studies were nurses (42.2%). Likewise, it was determined that a general sample of healthcare professionals was taken in 28.9% of the theses. It was determined that the in-depth interview technique was used in the majority of the studies (84.4%). The keyword "saturation" was used to determine the use of the saturation approach in the research. As a result of the screening, it was observed that the saturation approach was used in 51.1% of the studies. Likewise, it was determined that saturation was explained by citing in only 17.8% of the studies.

Conclusion: It is seen that the saturation approach is used in approximately 51% of the theses examined within the scope of the study. Our findings and research show that the saturation point is widely used in

qualitative research. The main issue discussed here was not whether or not the saturation point should be used in research, but whether it should be used correctly and transparently. It has been concluded that three basic points should be taken into consideration in order to minimize these discussions (Low, 2019; Charmaz, 2006; Corbin and Strauss, 1990). These;

- In order to determine saturation in the researcher group, care should be taken to include an expert in qualitative research. The conceptual understanding and skill of the researcher who will make the evaluation must be at a high level.
- It should be noted whether the sample group studied is heterogeneous or homogeneous. In this context, the number of participants to be included in the sample will vary in order to ensure data saturation.
- Care should be taken to ensure that the conceptual model is robust (it addresses the process), the questions are explanatory, and it addresses outlier cases. In order to ensure transparency, the process of how saturation is achieved should be presented in detail in research.

Keywords: Qualitative research, Sample size, Saturation, In-depth interview, Focus group interview

Giriş

Nitel araştırma, konuşma, gözlem veya belgelerden üretilen metinsel verilerin sistematik olarak toplanması, sıralanması, tanımlanması ve yorumlanması ile ilgilidir (Kitto vd., 2008). Nitel araştırmalar genellikle üç tür veri toplamayı içerir. Bunlar; derinlemesine-açık uçlu görüşmeler; doğrudan gözlemler ve yazılı belgelerdir. Görüşmeler, insanların deneyimleri, görüşleri, duyguları ve bilgileri hakkında doğrudan alıntılar sağlar. Gözlemlerden elde edilen veriler, insanların faaliyetlerinin, davranışlarının, eylemlerinin ve gözlemlenebilir insan deneyiminin bir parçası olan kişilerarası etkileşimlerin ve örgütsel süreçlerin tümünün ayrıntılı tanımlarından oluşur. Doküman analizi ise, örgütsel, klinik veya program kayıtlarından alıntılarını veya tüm pasajların incelenmesini içerir. Özetle, nitel araştırma doğrudan saha çalışması gözlemlerinden, derinlemesine-açık uçlu görüşmelerden ve yazılı belgelerden elde edilen verileri analiz etmektedir (Patton, 2005).

Nitel araştırmalar, insanların yaşamlarının ve sosyal dünyalarının anlam ve deneyim boyutlarına ilişkin bir anlayış geliştirilmesi ilgili soruları ele alırlar. İyi bir nitel araştırmanın merkezinde, araştırmaya katılanların eylemlerinin ve sosyal bağlarının onlar tarafından anlaşıldığı şekliyle aydınlatılıp aydınlatılmadığı yer alır (Fossey vd., 2002). Bu sebeple, nitel araştırma yöntemlerinin temel amacı, olguları katılımcıların görüşlerinden, önemli ve belirli bir sosyal zeminde anlayabilmektir. Diğer yandan, bulgular sayısal hale getirilirken bu amaç çoğu zaman ihmal edilebilmektedir (Toloie-Eshlaghy vd., 2011).

Nitel araştırmaların planlanması sürecinde nelere dikkat edilmesi gerektiği ile ilgili birçok çalışma bulunmaktadır (Flick, 2009; Creswell, 2016). Yapılan bu araştırmalarda vurgulanan önemli noktalardan birisi, nitel araştırmalardaki kritik aşamalardan birisi olan örneklem büyüklüğüne nasıl karar verildiğidir. Yapılan bu çalışma ile birlikte, nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde kullanılan satürasyon (doyunluk) yaklaşımı tanımlanmış ve bu alanda yaşanan tartışmalar değerlendirilmiştir. Diğer yandan, günümüzde sağlık hizmetleri araştırması ve sağlık

teknolojisi değerlendirmesi gibi alanlarda nitel yöntemler daha yaygın hale gelmiş ve sağlıkla ilgili dergilerde nitel araştırma çalışmalarının sayısı artmıştır (Mays ve Pope, 2000). Aynı şekilde, bu çalışma ile birlikte Türkiye’de sağlık alanında nitel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılan lisansüstü tezler incelenmiş ve doygunluk ile ilgili temel hususlara dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Satürasyon (Doygunluk) Kavramı

Doygunluk kavramına ilk olarak gömülü teori üzerine yapılan ilk incelemelerde yer verilmiştir. Bu kapsamda teorik doygunluk, “Bir kategoriye ait farklı grupları örnekleme için ne zaman durduracağına karar verme kriteridir. Araştırmacının kategori özelliklerini geliştirebileceği hiçbir ek veri bulamadığı anlamına gelir. Benzer örnekler tekrar tekrar görüldüğünde, araştırmacı kategorilerin doymuş olduğundan ampirik olarak emin olur” şeklinde ifade edilmiştir (Glaser ve Strauss, 2017). Aynı şekilde, Morse (2015) tarafından doygunluk “kapsam ve çoğaltmaya dikkat ederek sorgulama süreci içinde zengin verilerin inşa edilmesi ve dolayısıyla sorgulamanın teorik yönlerinin inşa edilmesi” şeklinde tanımlanmıştır.

Doygunluk, “yeni veriler, zaten toplanan verilerin yedekleri olma eğilimindedir. Görüşmelerde, araştırmacı aynı yorumları tekrar tekrar duymaya başladığında, veri doygunluğuna ulaşıyor... O zaman bilgi toplamayı bırakıp toplananları analiz etmeye başlamanın zamanı geldi” ifadeleri ile açıklanmaktadır (Grady, 1998). Namey ve diğerlerine (2016) göre doygunluk, araştırma konusundaki yeni bilgilerin çok az olduğu veya hiç olmadığı bir noktaya ulaşmak için gerekli veri toplama işlem sayısı olarak tanımlanmaktadır. Bu süreç nitel çalışmalarda kritiktir. Tematik doygunluğa ne zaman ulaşıldığını belirlemek, gereksiz veri toplanması olasılığını en aza indirmektedir. Aynı zamanda, nitel örneklem büyüklüklerini tahmin etmek için en sık başvuru yapılan yöntemdir.

Doygunluk, nitel araştırmalarda şimdiye kadar toplanan veya analiz edilen verilere dayanarak, daha fazla veri toplanması ve / veya analiz edilmesinin gereksiz olduğunu belirtmek için yaygın olarak kullanılan bir yapıdır. Kısacası, nitel araştırmada veri toplama ve / veya analizinin durdurulması için bir kriter olarak kullanılmaktadır. Katılımcıların bakış açıları tam anlaşılana kadar araştırmacılar tarafından araştırmalar devam ettirilmelidir (Saunders vd., 2018).

Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi ve Satürasyon

Nitel araştırma yöntemlerinde kullanılan örneklem büyüklüğü, nicel araştırma yöntemlerinde kullanılan örneklem büyüklüğünden daha küçüktür. Bunun nedeni, nitel araştırma yöntemlerinin genellikle bir fenomenin derinlemesine anlaşılmasını sağlaması veya anlam odaklı olmasıdır. Genellikle belirli bir konunun, sürecin, durumun, alt kültürün veya sosyal etkileşimlerin nasıl oluştuğuna ve nedenlerine odaklanılmaktadır (Dworkin, 2012). Nitel araştırmada, örneklem büyüklüğünün yeterliliği, frekanslardan ziyade veri derinliği ile ölçülmektedir. Bu nedenle, örnekler

araştırma konusunu en iyi temsil eden katılımcılardan oluşmalıdır (Reilly ve Parker, 2013). Örneklem, veri doygunluğu, teorik doygunluk veya bilgi fazlalığı elde etmeyi zorlaştıracak kadar küçük olmamalıdır (Onwuegbuzie ve Leech, 2007).

Örneklem büyüklüğünü belirtme noktasında çeşitli yazarların farklı ifadeleri bulunmaktadır. Örneğin Bertaux (1981) tarafından yapılan çalışmada 15 sayısının kabul edilebilir olduğuna vurgu yapılmıştır. Charmaz (2006) tarafından yapılan çalışmada küçük projeler için 25 katılımcının yeterli olduğu belirtilmiştir. Green ve Thorogood (2018) tarafından yapılan çalışmada ise, en az 20 katılımcının olması gerektiği ve bu sayıdan sonra çok az yeni ifadelerin ortaya çıktığı söylenmiştir. Mason (2010) tarafından yapılan çalışmada doktora tezleri üzerinden bir değerlendirme yapılmış ve tezlerin %80'inin Bertaux'un yaklaşımına uygun olduğuna vurgu yapılmıştır.

Afrika'da üreme sağlığı hizmetleri ile ilgili 60 kadın üzerinde yapılan bir araştırmada elde edilen verilerin sistematik bir analizi gerçekleştirilmiştir. Verilerinin hangi noktada yeni kod döndürmediğini ve bu nedenle doymuş olduğunu değerlendirmek için görüşmelerden elde edilen kodlar incelenmiştir. Elde edilen bulgular, veri doygunluğunun çok erken bir aşamada gerçekleştiğini göstermiştir. Çalışma için geliştirilen 36 koddan 34'ü ilk altı görüşme ile elde edilmiştir. Sonra yapılan 12 görüşme ile de 35 kod geliştirilmiştir. Araştırma sonucunda, nüfus arasında yüksek düzeyde homojenliğe sahip çalışmalar için "anlamli görüşlerin ve faydalı yorumların geliştirilmesini sağlamak için altı görüşmenin" yeterli olabileceğine vurgu yapılmıştır (Guest vd., 2006). Boddy (2016) tarafından yapılan çalışmada da katılımcıların homojen olması durumunda 12 katılımcının yeterli olabileceği belirtilmiştir.

Dworkin (2012) tarafından yapılan çalışmada "Archives of Sexual Behavior" dergisine gelen nitel araştırmalar incelenmiş ve cinsel davranışlar ile ilgili yapılan çalışmalarda minimum 30-35 katılımcının olması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Morse (1995) ve Langford ve diğerleri (2002) tarafından yapılan çalışmalarda veri doygunluğuna ulaşılması için minimum 50 derinlemesine görüşme yapılması gerektiği belirtilmiştir. Marshall ve diğerleri (2013) tarafından yapılan çalışmada ise, nitel araştırmalar ile ilgili önemli dergilerden elde edilen 83 nitel araştırma incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda yapılan görüşme sayısının kültürel faktörler ile ilişkili olduğu, çalışma sonuçlarının nitel araştırmaların öznel doğasına vurgu yaptığı ve belirli bir örneklem sayısının belirlenmesinin zor olduğu ifade edilmiştir. Yapılan araştırmalarda görüldüğü üzere, nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünün belirlenmesi noktasında bir fikir birliği bulunmamaktadır. Low (2019) yaptığı çalışmada mütevazı iddiaları olan küçük bir çalışmada doygunluğun erken ilan edilebileceğini belirtmiştir. Diğer yandan, büyük iddialarda bulunan araştırmacıların, verilerinin bütünlüğü ve analizlerinin titizliği konusunda ihtiyatlı olması gerektiğine vurgu yapmıştır.

Odak Grup Görüşmesi ve Satürasyon

Odak grup görüşmesi, bir grubun üyeleri ile uygun bir yerde buluşan deneyimli bir moderatör arasında esnek, yapılandırılmamış bir diyalogdur. Odak grupları için, grubun büyüklüğünün 6 ila 12 katılımcı içermesi gerektiği önerilmektedir. Grup, tüm üyelerin konuşabileceği ve düşüncelerini paylaşabileceği kadar küçük ve farklı bir grup oluşturacak kadar büyük olmalıdır. Aynı şekilde, yararlı bilgilerin ortaya çıkmasında moderatörün becerileri de büyük önem arz etmektedir. Bu koşulların (katılımcı sayısının az ya da çok olmaması ve katılımcıların düşüncelerini rahatça ifade edebilmesi gibi) sağlandığı durumlarda veri doygunluğu hedefine odak grup çalışmalarında ulaşılabilir. Diğer yandan daha spesifik bir çalışma grubu üzerinde çalışma yapılacak ise (örneğin beş üst düzey yönetici ile), ilk olarak bu kişilerle bireysel olarak görüşülerek (derinlemesine) ve sonrasında beş kişilik odak grup oluşturularak veri doygunluğuna ulaşılması hedeflenebilir. Bu yaklaşım ile birlikte bireysel perspektifin yanında grup perspektifi de belirlenmiş olacaktır. Kısa sürede çok miktarda veri toplamak için iyi bir stratejidir (Fusch ve Ness, 2015).

Kitzinger (1995), odak grup görüşmeleri sonucunda doygunluk noktasına ulaşabilmek için elde edilen verilerin ilk olarak bütünüyle değerlendirilmesi, sonrasında tek tek gözden geçirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Ayrıca raporlamada odak grup verilerin yüzdeler kullanılarak sunulmaması gerektiğini ve grup konsensüsüne uymayan bireysel görüşlerinde dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir.

Satürasyon Kararını Etkileyebilecek Faktörler

Araştırmacının doygunluk seviyelerine ne zaman ve nasıl ulaştığı çalışma tasarımına göre değişiklik gösterir. Çalışmalarda veri doygunluğu fikri yararlıdır; ancak veri doygunluğuna ne zaman ulaşıldığı konusunda pragmatik bir kılavuz bulunmamaktadır (Guest vd., 2006). Doygunluk noktasını belirlemede birçok faktörün olduğu ve hepsinin araştırmacının kontrolünde olmadığı altı çizilmelidir. Bunun dışında, doygunluğun hangi faktörlere bağlı olduğu aşağıda maddeler halinde verilmiştir (Charmaz, 2006; Ritchie vd., 2013):

- Çalışılan popülasyon ne kadar homojen veya heterojen?
- Seçim kriterleri nelerdir?
- Çalışmayı yürütmek için bütçede ne kadar para var?
- İncelenen konunun derinlemesine anlaşılması için kritik öneme sahip kilit unsurlar (örn., kavramsal, demografik) var mı?
- Araştırmacının karşılaştığı zaman çizelgesi nedir?
- Ne zaman doygunluğa ulaştığını belirleme konusunda araştırmacı ne kadar deneyimlidir?

Nitel Araştırmalarda “Satürasyon” Üzerine Yapılan Tartışmalar

Esnek bir alan olması nedeni ile doygunluk noktasının belirlenmesi oldukça zordur. Özellikle yeni bir alan üzerinde çalışıldığında sürekli yeni fikirler ile karşılaşılacaktır. Bu noktada araştırmacıların hangi aşamada görüşmeleri sonlandıracağı büyük önem arz etmektedir (Mason, 2010). Bu sebeple, Reilly ve Parker (2013) yaptıkları çalışmada doygunluk kavramının tartışmasız bir şekilde kabul edilmemesi gerektiğini, şeffaflık ve epistemoloji konularını göz önüne aldıklarında doygunluğu genel bir kalite belirteci olarak kabul etmenin uygun olmadığını iddia etmişlerdir. Nitel araştırmada “şeffaflık” tanınan bir kalite belirtecidir, bu da verilerin nasıl toplandığı hakkında yeterli detayın dahil edilmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Francis ve diğeri (2010) tarafından yapılan araştırmada “Social Science and Medicine” dergisinin Haziran 2006 ve Eylül 2007 tarihleri arasındaki yayınlanan nitel araştırmaları incelenmiştir. Çalışma, 18 farklı nitel çalışmada doygunluktan bahsedildiğini fakat nasıl elde edildiği konusunda şeffaf olunmadığını ortaya koymuştur. Carlsen ve Glenton (2011) tarafından yapılan çalışmada da benzer bir sonuç bulunmuştur. Bu araştırmada örneklem büyüklüğünün nasıl gerekçelendirildiğini ortaya koymak için odak grup görüşme yönteminin kullanıldığı 220 çalışma sistematik bir şekilde değerlendirilmiştir. Araştırmaların %83’ünde örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde veri doygunluğunun kullanıldığı görülmüştür. Bunun dışında, veri doygunluğunun nasıl değerlendirildiğine veya hangi gerekçelerle doygunluğa ulaşıldığına dair açıklayıcı bilgilere araştırmalarda çok az yer verildiği belirtilmiştir.

Dey (1999) tarafından yapılan çalışmada doygunluk kavramının “yanıltıcı bir görüntü” sağlayabileceği belirtilmiş ve “çalışmaya başka bir bulgu eklemenin mümkün olmadığını” ifade etmek için kullanıldığının altı çizilmiştir. Wray ve diğeri (2007) yaptıkları çalışmada her yaşamın benzersiz olduğunu ve bu anlamda verilerin asla doymuş olmayacağına, çünkü her zaman keşfedilecek yeni şeylerin olacağına vurgu yapmıştır. Morse’de (1995), araştırmacıların kapsamlı ve ikna edici bir teori oluşturmak için yeterli veriye sahip olduklarında veri toplamayı durdurduğunu belirtmiştir.

Doygunluk noktası ile ilgili belki de en büyük tartışma, çok fazla çalışma yapılıyor olmasına rağmen doygunluğa ulaşma noktasında kullanılacak pratik bir kılavuzun eksikliğidir (Guest vd., 2006; Carlsen ve Glenton, 2011). Morse (2000) yaptığı çalışmada bu durumu “yeterlilik testinin” bulunmaması olarak ifade etmiştir. Low (2019) yaptığı çalışmada bazı araştırmacılar tarafından yapılan tanımların soyut olduğuna, doygunluk hedeflerine nasıl ulaşılacağı konusunda didaktik tavsiyeden yoksun olduğuna ve doygunluğu bir analitik durum olarak tanımlamaktan kaçındıklarına vurgu yapmıştır. Çalışmada doygunluk yaklaşımının sürekli olarak basitleştirildiği belirtilmiştir. Diğeri yandan, doygunluk noktası ile ilgili birçok “bulanık” nokta olmasına rağmen araştırmacıların çalışmalarında bu yaklaşımı kullandığı görülmektedir (Reilly ve Parker, 2013; Nelson, 2017). Aynı

şekilde Fusch ve Ness (2015) çalışmalarında veri doygunluğuna ulaşılamamasının, yapılan araştırmanın kalitesini etkilediğine ve içerik geçerliliğini engellediğine vurgu yapmıştır. Bu sebeple, birçok tartışma noktası olmasına, nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünü belirleme noktasında zorluklar yaşanmasına ve matematiksel bir formülünün bulunmamasına rağmen araştırmacılar doygunluk yaklaşımını hala yoğun bir şekilde kullanmaktadır.

Yöntem

Bu alışma, betimsel nitelikte ve tarama modelinde desenlenmiştir. Türkiye’de nitel araştırma yöntemleri kullanılarak sağlık alanında doktora düzeyinde yapılan tezlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın kapsamını 2005-2020 yılları arasında yapılan tezler oluşturmuştur. Veri toplamada doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Çalışmada veri tabanı olarak Yükseköğretim Kurulu ‘‘Ulusal Tez Merkezi’’ kullanılmıştır. Daha fazla çalışmaya ulaşılması için tezlerin ‘‘zet’’ bölümleri dikkate alınarak tarama yapılmıştır. Anahtar kelimeler olarak ‘‘derinlemesine’’ ve ‘‘odak grup’’ kelimeleri kullanılmıştır. Tarama sonucunda farklı konularda yazılmış 1871 doktora tezine ulaşılmıştır (derinlemesine = 1404; odak grup = 467). Bazı kriterler dikkate alınarak elde edilen bu çalışmalar incelenmiştir. Bu kriterler; tezlerin sağlık çalışanları üzerinde yapılmış olması, araştırma türünde yapılmış olması ve tezin erişime açık olmasıdır. İnceleme sonrasında 45 çalışmanın uygun olduğuna ve değerlendirilmesi gerektiğine karar verilmiştir. Diğer yandan, sadece ulusal tez merkezine kayıtlı olan çalışmaların değerlendirilmeye alınması ve erişime açık olan tezlerin dikkate alınması da çalışmanın kısıtlılıklarını oluşturmuştur.

Bulgular

Bu kısımda ilk olarak tezlerin hangi yıllarda, hangi üniversitelerde, hangi anabilim dallarında ve hangi örneklem grubu üzerinde yapıldığı incelenmiştir. İkinici olarak, araştırma kapsamında kullanılan teknikler (derinlemesine görüşme ve odak grup görüşmeleri) dikkate alınarak doygunluk yaklaşımı üzerinden detaylı bir değerlendirme yapılmıştır.

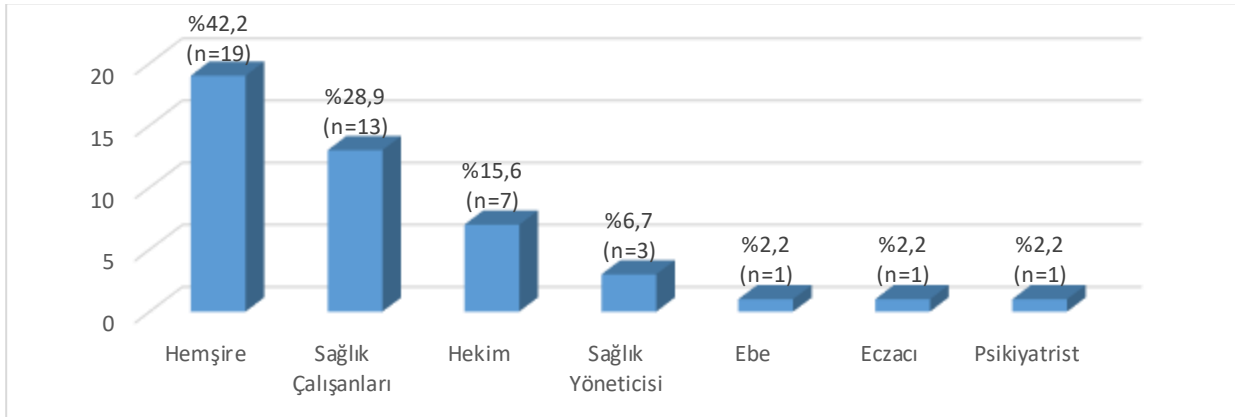
Üniversiteler açısından bakıldığında 14 farklı kurumda doktora düzeyinde araştırmalar yapıldığı gözlemlenmiştir. Yapılan çalışmaların yaklaşık olarak % 65’inin ilk dört niversitede (İstanbul, Hacettepe, Süleyman Demirel ve Ankara niversitesi) yapıldığı tespit edilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Üniversitelere, anabilim dallarına ve yıllara göre sınıflandırma

Üniversiteler	n	%	Anabilim Dalları	n	%	Yıllar	n	%
İstanbul	11	24.4	Hemşirelik	21	46.7	2020	2	4.4
Hacettepe	8	17.8	Sağlık Kur. Yönetimi	6	13.3	2019	8	17.8
Süleyman Demirel	5	11.1	Tıp Tarihi ve Etiği	5	11.1	2018	8	17.8
Ankara	5	11.1	Sosyoloji	3	6.7	2017	2	4.4
Ege	3	6.7	Halk Sağlığı	2	4.4	2016	9	20.0
Marmara	2	4.4	Çalışma Ekonomisi	1	2.2	2015	4	8.9
Dokuz Eylül	2	4.4	İşletme	1	2.2	2014	2	4.4
On Dokuz Mayıs	2	4.4	Ebelik	1	2.2	2013	1	2.2
Gazi	2	4.4	Halk Eğitimi	1	2.2	2012	1	2.2
Orta Doğu Teknik	1	2.2	Halkla İlişkiler	1	2.2	2011	2	4.4
Beykent	1	2.2	Eğitim Bilimleri	1	2.2	2010	4	8.9
Koç	1	2.2	Tıp Eğitimi	1	2.2	2009	1	2.2
Okan	1	2.2	Eczacılık İşl. ve Mevz.	1	2.2	2005	1	2.2
Fırat	1	2.2						
Toplam	45	100.0	Toplam	45	100.0	Toplam	45	100.0

Tablo 1'e bakıldığında, araştırmaların yaklaşık olarak yarısının hemşirelik ile ilgili anabilim dallarında yapıldığı gözlemlenmiştir (%46,4). Bu durumu sırası ile sağlık kurumları yönetimi (%13,3) ve tıp tarihi ve etiği (%11,1) anabilim dallarında yapılan araştırmaların takip ettiği görülmüştür. Diğer yandan, yıllar açısından bakıldığında, araştırmaların en fazla 2016 yılında yapıldığı tespit edilmiştir (%20,0). Ayrıca, dikkat çeken bir diğer husus ise, araştırmaların yaklaşık olarak %65'inin son beş yılda yapıldığı olmuştur.

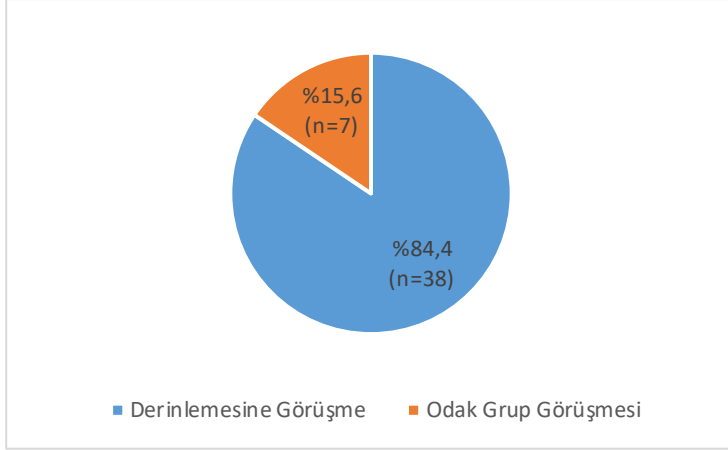
Şekil 1. Katılımcılara Göre Sınıflandırma

Şekil 1'de, yapılan araştırmaların katılımcılara göre dağılımı verilmiştir. Araştırmaların büyük bir kısmında katılımcıların hemşireler olduğu gözlemlenmiştir (%42,2). Aynı şekilde, yapılan tezlerin %28,9'unda sağlık çalışanları olarak genel bir örneklemin alındığı tespit edilmiştir.

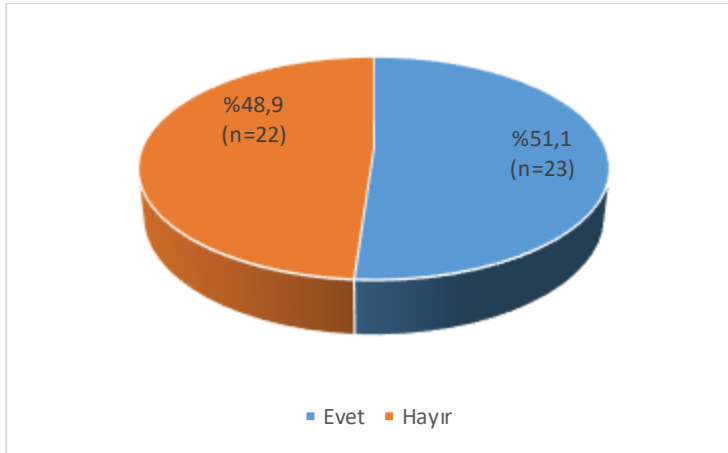
Araştırmaların yöntemlerine ilişkin bulgular aşağıda verilen şekiller ile belirtilmiştir. Şekil 2'de, araştırmalarda kullanılan tekniklerin dağılımı gösterilmiştir. Yapılan araştırmaların çok büyük bir kısmında derinlemesine görüşme tekniğinin kullanıldığı tespit edilmiştir (%84,4).

Şekil 2. Tekniklere göre sınıflandırma

Doğunluk yaklaşımının araştırmalarda kullanılıp kullanılmadığı incelenmiş ve sonuçlar Şekil 3’de verilmiştir. Araştırmalarda bu yaklaşımın kullanımını tespit etmek için “doğunluk, doyum ve satürasyon” şeklinde üç anahtar kelime kullanılmıştır. Yapılan tarama sonucunda, araştırmaların %51,1’inde doğunluk yaklaşımının kullanıldığı gözlemlenmiştir. Aynı şekilde, araştırmaların sadece %17,8’inde referans gösterilerek (atıf yapılarak) doğunluğun açıklandığı tespit edilmiştir.

Şekil 3. Doğunluk yaklaşımının kullanım durumu

Doğunluk yaklaşımı ile ilgili vurgulanması gereken bir diğer önemli husus, hangi sayılarda doyuma ulaşıldığıdır. Bu durumun katılımcı farklılıklarına (homojen ya da heterojen olması), konulara ya da oluşturulan sorulara göre farklılık gösterebileceğinin altı çizilmelidir. Bu sınırlılıklar dikkate alınarak bir değerlendirme yapılmıştır.

Derinlemesine Görüşmeler. Araştırmalara ilişkin en düşük örneklem sayısı sekiz; en yüksek ise, 84 olarak belirlenmiştir. Genel olarak 38 araştırma incelendiğinde ortalamanın 24,37 olduğu gözlemlenmiştir. Aynı şekilde, bu araştırmaların %47,37’sinde (n=18) doğunluk yaklaşımının kullanıldığı tespit edilmiş ve ortalamanın 31,94 olduğu görülmüştür.

Odak Grup Görüşmeleri. Araştırmalara ilişkin en düşük örneklem sayısı 21; en yüksek ise, 42 olarak belirlenmiştir. Genel olarak yedi araştırma incelendiğinde ortalamanın 28,14 olduğu gözlemlenmiştir. Aynı şekilde, bu araştırmaların %71,43'ünde (n=5) doygunluk yaklaşımının kullanıldığı tespit edilmiş ve ortalamanın 26,60 olduğu görülmüştür. Ayrıca, bu çalışmalarda 4 ya da 5 odak grup yapılmıştır. En düşük 5 kişi ile, en yüksek 10 kişi ile odak gruplar oluşturulduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan, doygunluğun kullanıldığı çalışmaların (n=5) önemli bölümünde beş odak grup (%80) sonrasında doygunluğa ulaşıldığı belirlenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma ile birlikte nitel araştırmalardaki örneklem büyüklüğünün belirlenmesi, bu bağlamda satürasyon (doygunluk) kavramının incelenmesi ve Türkiye’de sağlık çalışanları ile ilgili doktora düzeyinde yapılan lisansüstü tezlerin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. İlk olarak örneklem büyüklüğüne bakıldığında farklı yaklaşımların olduğu gözlemlenmiştir. Bu noktada Bertaux (1981) en az 15 katılımcının kabul edilebilir olduğuna, Charmaz (2006) en az 25 katılımcının yeterli olduğuna ve Green ve Thorogood (2018) en az 20 katılımcının olması gerektiğine vurgu yapmıştır. Yaptığımız çalışmada ise, derinlemesine görüşmeler için bu oran yaklaşık olarak 24; odak grup görüşmeleri için ise, 28 olarak bulunmuştur. Aynı şekilde, doygunluğa en çok beş odak grup görüşmesi sonucunda varıldığı tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçların literatürde ifade edilen değerlere yakın olduğu görülmüştür. Genel olarak değerlendirdiğimizde ise, doygunluğun elde edilmesinde “sihirli bir sayı”nın olmadığı, doygunluk noktasını belirlemede araştırmacının kavramsal kavrayış ve becerisinin kritik bir rol oynadığının altı çizilmelidir (Corbin ve Strauss, 1990).

Derinlemesine görüşme tekniğinin odak grup görüşmelerine göre daha fazla kullanıldığı bilinmektedir (Christie ve Fleischer, 2010). Ayrıca, derinlemesine görüşmelerde daha hızlı doygunluğa ulaşıldığı ve bu durumda maliyetleri düşürdüğü ifade edilmektedir (Namey vd., 2016). Elde ettiğimiz bulgularında, bu yaklaşımı desteklediği görülmektedir. İncelediğimizde araştırmalarda derinlemesine görüşmelerin (%84,4) odak grup görüşmelerine (%15,6) daha fazla kullanıldığı tespit edilmiştir.

Yapılan çalışmaları incelediğimizde doygunluk ile ilgili tartışmaların olduğu görülmektedir. Özellikle doygunluk noktasının araştırmalarda kullanıldığı fakat nasıl elde edildiğine dair şeffaflığın sağlanmadığı ifade edilmektedir (Francis vd., 2010; Reilly ve Parker, 2013). Aynı şekilde doygunluk yaklaşımı ile birlikte yanıtıcı bir görüntü oluşabileceği ve keşfedilebilecek yeni şeylerin engellenebileceği belirtilmiştir (Dey, 1999; Wray vd., 2007). Bu gibi sorunların temelinde ise, satürasyon sürecinde kullanılacak bir kılavuzun olmadığına vurgu yapılmıştır (Guest vd., 2006; Morse, 2000).

Literatüre bakıldığında veri doygunluğunun nasıl ulaştığına dair birçok araştırmada geliştirilmiş kılavuzlar bulunmaktadır (Francis vd., 2010; Onwuegbuzie ve Leech, 2007). Bu çalışmanın en önemli sınırlılığı doygunluğun nasıl sağlandığı noktasında bir kılavuz önerisinde bulunmamasıdır. Bu çalışma ile birlikte genel hatları ile doygunluk kavramı üzerinde durulmuş ve hızlı bir literatür taraması ile sağlık alanında yapılan lisansüstü tezler incelenmiştir.

Sonuç olarak, çalışma kapsamında incelenen tezlerin yaklaşık olarak %51'inde doygunluk yaklaşımının kullanıldığı görülmektedir. Elde ettiğimiz bulgular ve yapılan araştırmalar, doygunluk noktasının nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir. Buradaki tartışılan temel husus, doygunluk noktasının araştırmalarda kullanılıp kullanılmaması değil, doğru ve şeffaf bir şekilde kullanılması gerektiği üzerine olmuştur. Bu tartışmaları minimum seviyelere çekebilmek için üç temel noktaya dikkat edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır (Low, 2019; Charmaz, 2006; Corbin ve Strauss, 1990). Bunlar;

- Araştırmacı grubunda doygunluğu belirleyebilmek için nitel araştırmalarda uzman bir kişinin olmasına dikkat edilmelidir. Değerlendirmede bulunacak araştırmacının kavramsal kavrayışı ve becerisi üst düzeyde olmalıdır.
- Çalışılan örneklem grubunun heterojen ya da homojen olup olmadığına dikkat edilmelidir. Bu bağlamda veri doygunluğu sağlayabilmek için örnekleme dahil edilecek katılımcı sayısı değişkenlik gösterecektir.
- Kavramsal modelin sağlam olmasına (süreci ele almasına), soruların açıklayıcı olmasına ve aykırı vakalara hitap etmesine dikkat edilmelidir. Şeffaflığı sağlayabilmek için doygunluğun nasıl sağlandığına dair süreç detaylı bir şekilde araştırmalarda sunulmalıdır.

Kaynakça

- Ando, H., Cousins, R., & Young, C. (2014). *Achieving saturation in thematic analysis: Development and refinement of a codebook*. *Comprehensive Psychology*, 3, 1-5. doi:10.2466/03.CP.3.4
- Bernard, R. & Bernard, H. (2013). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. London: SAGE.
- Bertaux, D. (1981). *From the life-history approach to the transformation of sociological practice. Biography and society: The life history approach in the social sciences*. California: SAGE Publications.
- Boddy, C.R. (2016). *Sample size for qualitative research*. *Qual Market Res Int J.*, 19(4), 426-432. doi:10.1108/QMR-06-2016-0053

- Carlsen, B. & Glenton, C. (2011). *What about N? A methodological study of sample-size reporting in focus group studies*. BMC Med. Res. Methodol., 11(26), 1-10. doi:10.1186/1471-2288-11-26
- Charmaz, K. (2006). *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide Through Qualitative Analysis*. London: SAGE.
- Christie, C.A. & Fleischer, D.N. (2010). *Insight into evaluation practice: A content analysis of designs and methods used in evaluation studies published in North American evaluation-focused journals*. Am J Eval., 31(3), 326-346. doi:10.1177/1098214010369170
- Corbin, J.M. & Strauss, A.L. (1990). *Grounded theory research: Procedures, canons, and evaluative criteria*. Qual. Sociol., 13(1), 3–21. doi:10.1007/BF00988593
- Creswell, J.W. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma Ve Araştırma Deseni*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Dey, I. (1999). *Grounding Grounded Theory*. San Francisco, CA: Academic Press.
- Dworkin, S.L. (2012). *Sample size policy for qualitative studies using in-depth interviews*. Arch Sex Behav., 41, 1319–1320. doi:10.1007/s10508-012-0016-6
- Flick, U. (2009). *The Sage Qualitative Research Kit: Collection*. London: SAGE Publications Limited.
- Francis, J.J., Johnston, M., Robertson, C., Glidewell, L., Entwistle, V., Eccles, M.P. & Grimshaw, J.M. (2010). *What is an adequate sample size? Operationalising data saturation for theory-based interview studies*. Psychol. Health., 25(10), 1229-1245. doi:10.1080/08870440903194015
- Fossey, E., Harvey, C., McDermott, F., & Davidson, L. (2002). *Understanding and evaluating qualitative research*. Australian & New Zealand Journal of Psychiatry, 36(6), 717-732. doi:10.1046/j.1440-1614.2002.01100.x
- Fusch, P. & Ness, L. (2015). *Are we there yet? Data saturation in qualitative research*. Qual. Rep., 20(9), 1408-1416.
- Glaser, B.G. & Strauss, A.L. (2017). *Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. New York: Routledge.
- Grady, M.P. (1998). *Qualitative and action research: A practitioner handbook*. Phi Delta Kappa International. Arch Sex Behav., 41, 1319–1320.
- Green, J. & Thorogood, N. (2018). *Qualitative Methods for Health Research*. London: SAGE.

- Guest, G., Bunce, A. & Johnson, L. (2006). *How many interviews are enough? An experiment with data saturation and variability*. *Field Method.*, 18(1), 59-82. doi:10.1177/1525822X05279903
- Kitto, S. C., Chesters, J., & Grbich, C. (2008). *Quality in qualitative research*. *Medical Journal of Australia*, 188(4), 243-246.
- Kitzinger, J. (1995). *Qualitative research: introducing focus groups*. *BMJ.*, 311, 299-302. doi:10.1136/bmj.311.7000.299
- Langford, B.E, Gerald, S. & Izzo, G. (2002). *Nominal grouping sessions vs. focus groups*. *Qual Market Res Int J.*, 5, 58–70. doi:10.1108/13522750210414517
- Low, J. (2019). *A pragmatic definition of the concept of theoretical saturation*. *Soci Focus.*, 52(2), 131-139. doi:10.1080/00380237.2018.1544514
- Mays, N., & Pope, C. (2000). *Assessing quality in qualitative research*. *BMJ*, 320(7226), 50-52. doi:10.1136/bmj.320.7226.50
- Mason, M. (2010). *Sample size and saturation in PhD studies using qualitative interviews*. *Forum Qual Soc Res.* 11(3), 1-19. doi:10.17169/fqs-11.3.1428
- Marshall, B., Cardon, P., Poddar, A. & Fontenot, R. (2013). *Does sample size matter in qualitative research?: A review of qualitative interviews in IS research*. *J Comput Inform Syst.*, 54(1), 11-22. doi:10.1080/08874417.2013.11645667
- Morse, J.M. (1995). *The significance of saturation*. *Qual Health Res.*, 5, 147–149. doi:10.1177/104973239500500201
- Morse, J.M. (2000). *Determining sample size*. *Qual. Health Res.*, 10(1), 3-5. doi:10.1177/104973200129118183
- Morse, J. M. (2015). *Data were saturated...* *Qualitative Health Research*, 25(5), 587-588. doi:10.1177/1049732315576699
- Namey, E., Guest, G., McKenna, K., & Chen, M. (2016). *Evaluating bang for the buck: a cost-effectiveness comparison between individual interviews and focus groups based on thematic saturation levels*. *Am J Eval.*, 37(3), 425-440. doi:10.1177/1098214016630406
- Nelson, J. (2017). *Using conceptual depth criteria: addressing the challenge of reaching saturation in qualitative research*. *Qual. Res.*, 17(5), 554-570. doi:10.1177/1468794116679873
- Onwuegbuzie, A. J., & Leech, N. L. (2007). *Sampling designs in qualitative research: Making the sampling process more public*. *Qualitative Report*, 12(2), 238-254.

- Patton, M. Q. (2005). *Qualitative research*. Encyclopedia of Statistics in Behavioral Science, 3(1), 1633–1636. doi:10.1002/0470013192.bsa514
- Reilly, M. & Parker, N. (2013). *Unsatisfactory Saturation’: a critical exploration of the notion of saturated sample sizes in qualitative research*. Qual Res., 13(2), 190-197. doi:10.1177/1468794112446106
- Ritchie, J., Lewis, J., Nicholls, C.M. & Ormston, R. (2013). *Qualitative Research Practice: A Guide for Social Science Students and Researchers*. London: SAGE.
- Saunders, B., Sim, J., Kingstone, T., Baker, S., Waterfield, J. & Bartlam, B. (2018). *Saturation in qualitative research: exploring its conceptualization and operationalization*. Qual Quan., 52(4), 1893-1907. doi:10.1007/s11135-017-0574-8
- Wray, N., Markovic, M. & Manderson, L. (2007). *Discourses of normality and difference: Responses to diagnosis and treatment of gynaecological cancer of Australian women*. Soc. Sci. Med., 64(11), 2260-2271. doi:10.1016/j.socscimed.2007.02.034
- Toloie-Eshlaghy, A., Chitsaz, S., Karimian, L., & Charkhchi, R. (2011). *A classification of qualitative research methods*. Research Journal of International Studies, 20(20), 106-123.